

שירה כתחביב או כמקצוע

בסיסי להיותו של אדם משורר הוא כתיבת שירים, ועצם הדיון "מי הוא משורר?" מעיד על שאלה באשר לגבולות הפרופסיה המשוררית.

שנית, אפשר לעבור הכשרה בכניסה אל תחום השירה או במהלך העיסוק בו. עולם סדנאות השירה, סדנאות הכתיבה וקורסי השירה ענף ועשיר. הכשרות אלה ספגו ביקורת רבה במשך השנים, גם ממני, אך הן קיימות ופועלות. הכשרה זו אינה הכרחית לכניסה אל עולם השירה, אך בתחומים רבים זה אכן המצב. למעשה, יש תחומי עיסוק מוגבלים שבהם רגולציה חוקית אינה מאפשרת עיסוק בתחום כלשהו ללא הכשרה. לפיכך העובדה שסדנאות השירה מסייעות לכניסה לתחום השירה, בכך שהן מספקות כלי ביטוי וכתיבה ויוצרות קשרים אישיים – הופכת אותן לדומות מאוד למסגרות להכשרה מקצועית, הנהוגות בתחומי עיסוק רבים.

שלישית, יש שוק לשירה. ספרי שירה נמכרים (אמנם במספרים נמוכים בדרך כלל), שירים מופיעים בכתבי עת, בעיתונים יומיים, מוקראים ברדיו ובטלוויזיה וגם מוצגים במרחבים ציבוריים באופנים שונים. לעתים משוררים אף מתוגמלים כספית. משוררים גם מתוגמלים, לעתים, על השתתפות בערבי שירה או בפסטיבלי שירה. חלק ממשוררי ישראל חברים באקו"ם וזכאים לתמלוגים על שירים המופיעים באמצעי התקשורת הכתובה והמשודרת.

סיבה רביעית לראות בשירה פרופסיה היא הדרישה מפרופסיה לתפוקה באיכות נדרשת. כלומר, המשורר כותב שירה בעלת ערך; וכשלא יכתוב שירה בעלת ערך הרי שלא ביצע את "עבודתו" כנדרש.

זאת אפשר להסביר דרך המבט האלטרנטיבי על השירה כתחביב.

שירה כתחביב היא בחירה של רבים. של מי שכותבים למגירה, מי שכותבים לפרסום בקרב חברים או משפחה, וגם מי שמפרסמים בכתבי עת או מקריאים שירה בערבי שירה, אך אינם רואים בשירה מוקד של זהות, אינם מצפים לשכר כספי מפרסומה, ואינם מקדישים לשירה מאמצים וזמן שאחרים מקדישים לה.

ככל ששירה היא תחביב, היא זוכה להגנה השמורה לתחביבים. כלומר, אין לבקר את השירה הנכתבת כתחביב במידה נוקשה במיוחד, אין לפתח ציפיות משמעותיות ממי שעוסק בשירה כתחביב; הרי לא נבוא בטענות למי שעוסק בתחום מסוים, במסגרת חוג – מקרמה, קרמיקה, ג'ודו וכו' – על רמת הביצוע שלו. כך לא נבוא בטענות אל משורר שרואה בשירה תחביב. גם אם הוא תלמיד בסדנת שירה, היחס אליו יהיה סלחני למדי.

בעוד רבים רואים בשירה תחביב, החובבניות האינהרנטית של שירה, שכך מתייחסים אליה, אינה יכולה לזכות למעמד מיוחד כשלעצמה.

ככנס מקצועי שבו השתתפתי לפני כמה שנים, ניסה אחד המרצים להדגים את חשיבותו של מקום העבודה בבניית הזהות האישית, ולכן ציין את העובדה כי כל משתתפים ענדו תג עם שמם ומקום עבודתם. בכך מצא עדות לחשיבות מקום העבודה והתפקיד שהוא ממלא בכינון הזהות האישית, כזיהוי מצד הזולת או כהגדרה עצמית. הדיון על משמעות מקום העבודה בחיי אדם הוא ותיק ומשמעותי באקדמיה ובחוגי הייעוץ, ובמקביל אליו יש דיונים על המשמעות הפרופסיונלית של תחומי עיסוק שונים – החל מדיונים על אתיקה מקצועית (הרבה בזכות אסא כשר) ועד לשאלות של רישוי, רגולציה ועצם הגדרת תחום העיסוק. לגבי השירה, הדיון הזה לא מתקיים, ככל שידוע לי, ואציע כאן מסגרת לדיון אפשרי כזה.

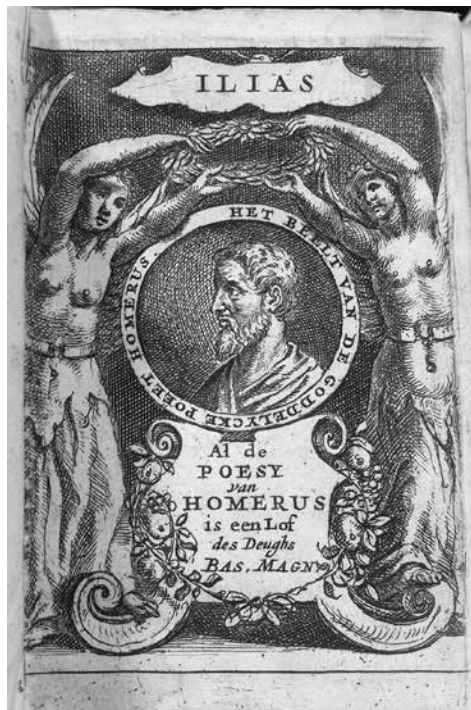
כמי שנמצא בעולם השירה ובעולמות הייעוץ התעסוקתי; כמי שמגדיר את עצמו כמשורר וכיועץ תעסוקתי בו זמנית – הדיון הזה מסקרן אותי באופן אישי. בעיני דיון כזה יכול לסייע להבין את מקומה של השירה בתוך החברה שבה היא נכתבת ומתפרסמת, שבה פועל המשורר; ומתוך כך להבין את היחס אל ביקורת השירה, אל תקציבים ציבוריים, בהם פרסים ספרותיים, ואל מעמדם של משוררים ואופני התקבלותם בציבור.

רצוני לשרטט קווי מתאר לדיון על מקומה של השירה בחברה באופן פתוח, לא לקבוע מסמרות וודאי שלא להגביל את הגדרות השירה או המשורר. אשתמש בהגדרה של פרופסיה מול תחביב כדי להבהיר את מחשבותי לגבי שדה השירה העברית היום.

מעמדם של משוררים בישראל ייחודי. זאת משום שמדובר בתחום אמנות, ומעמדם של אמנים תמיד ייחודי ביחס למי שאינם עוסקים באמנות. אך הוא ייחודי אף כלפי תחומי האמנות השונים – ראיה לכך אפשר למצוא בדמויות המשוררים והמשוררות שעל שטרות הכסף החדשים, במעמד המיוחד של גדולי השירה העברית בכינון הזהות הישראלית, יהודית ועברית.

עצם המחשבה על שירה כתחום פרופסיונלי מרתיעה רבים. הם רואים בשירה יצירה אישית ולעתים כזו שקשה ואף אי-אפשר לאמוד. טיעון נוסף ומשמעותי נגד עצם הדיון בכך הוא העובדה כי השירה אינה מספקת פרנסה לעוסקים בה, מלבד לבודדים (שגם פרנסתם היא כמעט לעולם אינה מעצם כתיבת שירה). טיעונים אלה משאירים את השירה באזורי התחביב, ולכן לטובת היחס אל שירה כפרופסיה, אציג כמה אלמנטים משמעותיים:

ראשית, העיסוק בשירה מוגדר וברור והמשוררים הם אך ורק מי שכותבים שירה. יש טוענים כי קיים הבדל בין כותב שירה ובין "משורר אמיתי". מכיוון שמעולם לא נתקלתי בהגדרה של "משורר אמיתי" החורגת מטעם אישי, ובכל מקרה, משורר אמיתי או לא, תנאי

אלי יונה

ירושלים החדשה

I will not cease from mental fight
Nor shall my sword sleep in my hand
Till we have built Jerusalem
In Englands green and pleasant land

Jerusalem/William Blake

בְּאֶחָד מְשִׁיטוּטֵי הַתְּכּוּפִים בִּירוּשָׁלַיִם הָאֲנִגְלִיָּה הַתִּמְרָר עֲנֵן אֶבֶק
בְּשׁוּלְיָהּ הַמְצַהֲיָבִים וְעָלְיוֹ יֵשֵׁב וְיִלְיִים בְּלִיק בְּאַרְשֵׁת פְּנִים זוֹהֶרֶת
כְּשֶׁל שֶׁהָאֱלֹהִים זוֹהֶרֶת זוֹהֶרֶת וְרַעֲנָנָה גַם פְּהָרִים הַמּוֹרִיקִים
שֶׁתֵּאָדָר בְּאוֹתוֹ שִׁיר חֲזוֹן.
אִךְ שְׂאֵלְתִּי בְּחִיּוֹד: כִּבֵּר הַחֲלֶפֶת אֶת אַחִיד רֹבֶרֶט עַל מִצַּע הָעֲנָן?
וְהוּא הַשִּׁבְנִי בְּחִיּוֹד: הֲלֹא אֲנִי אַחִי רֹבֶרֶט.
בְּטֶקֶס הַנְּשׂוֹאֵין בֵּין הָעֵדֵן וְהַשְּׂאוֹל שְׂאֵלְתָּ אֶת יַחְזָקָאֵל וְיִשְׁעִיָּהוּ
בְּכִשְׁוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הַתְּרַשָּׁה לִי לְשְׂאוֹל אוֹתָךְ בְּזֹאת?
אֲנִי גַם אֲתָה, אִךְ שְׂאֵל אֶת עֲצֻמָּךְ בְּעֲצֻמָּךְ.
אִךְ זֶה שְׁחֲזוֹן הַנְּבִיאִים הָאֲפּוֹקָלִיפְטִי עֲדִין לֹא הִתְגַּשְׁמוּ?
הַתְּגַשֵּׁם וּמִתְגַּשֵּׁם טְפִין טְפִין. כֹּל נְבִיא זַעַם חָזָה בְּעֵינֵי רִחוּ אֶת
כָּל פְּרַעֲנִיּוֹת הָעוֹלָם בְּכַת אַחַת בְּלֹא מְרוּחַ הַשָּׁנִים בִּינֵיהֶן וְטַעַה
לְחֹשֶׁב שֶׁבּוֹא תְּבּוֹא הָרַעָה בְּכַת אַחַת. מְצַרִּים הַגְּדוּלָה נַחֲרָכָה
בְּעֶשֶׂר מִכּוֹת, כֵּן גַם הָעוֹלָם יִחַרֵּב וְאַחַר יִבְחַר מְחַדָּשׁ.
יְרוּשָׁלַיִם הַחֲדָשָׁה בְּאֵמַת תְּבַנֶּה בְּאֲנִגְלִיָּה?
יְרוּשָׁלַיִם הַחֲדָשָׁה תְּבַנֶּה בְּכָל מְקוֹם.
אִךְ מִדּוּעַ מַחְקֶת בְּסוֹף אֶת הַצְּטוּט "וּמִי יִתֵּן כָּל עַם ה' נְבִיאִים"
כְּעֶקְבוֹת הַלֶּךְ בְּמִדְבָּר?
כִּי אִם כָּל הָעַם נְבִיאִים, כָּל הָעַם מְשַׁעֲשֵׂים.
וְעַד מִתִּי תִרְחַף לָךְ עַל עֵב עֲנֵן, יְרִידֵי הַשְּׁמַיִמִי?
אִךְ רָחֵב חִיּוֹכוֹ וְנִשְׁמָעָה בַת קוֹלוֹ הַמְּצַחֲקֶת כְּטַפּוֹת גֶּשֶׁם
קְלִילוֹת: עַד שֶׁתְּחַלְּיָהּ אוֹתִי, כְּמוֹכֵן.
הָעֲנָן הַתְּפוֹגֵג לֹא כְּאֶדְוָה בְּמִים וְאֲנִי כְּכָר הַגְּעָתִי לְאַחֲרִית הַיּוֹם.

למיניהם, יכולה להתקיים ניעות בין מי שעוסק בתחום כתחביב למי שעוסק בו כפרופסיה. לכולם יש מקום וכולם מוזמנים.

אך מי שמתיימר להיות משורר "רציני" (משום שאין לי מושג מהו "משורר אמיתי") ראוי כי יהיה מוכן לשאת בחובות ובמחויבויות של שדה זה, ולא רק לשאת את התואר "משורר" שאחרים עיצבו עבורו בשנות העבר. כלומר, המוכנות להשקיע זמן ומאמץ, ללמוד ולהשתפר, ובעיקר המוכנות לקבל ביקורת ולצמוח ממנה. אני סבור כי הניסיון של כותבים לקבל מעמד "רציני" בעודם ממשיכים לבקש הגנה בעיסוקם בשירה כחובבים, הוא חלק מהפער בין ציפייה למשוררים בעלי אמירה ומעמד ציבורי לבין מצב שבו קל מאוד להתעלם ממשוררים ומשיריהם.

ולפיכך, אל לה לצפות לתקציבים ממשלתיים, ולמעמד ציבורי.

כלומר, אם העוסק בכתיבת שירה מבקש להיות משורר בעל מעמד מקצועי, להיות זכאי לתקציבים ולתמיכה – עליו להתייחס אל השירה כאל פרופסיה. בכך, עליו לקבל את השירה כתוצר בעל השלכות חברתיות ולפיכך מתבקש כי יעמוד בכמה תנאים:

תנאי ראשון הוא שהשירה תהיה בעלת חשיבות או משמעות לחברה. המשמעות יכולה להיות איכות השיר, קבלה על ידי מבקרים או חוקרים או קבלה על ידי הקהל – ממש כפי שבכל תחום עשייה (כולל אמנותי) מתבקשת מידה של חשיבות התוצר.

תנאי נוסף הוא המוכנות של המשורר לביקורת על יצירתו. בשדה השירה היום קיים חשש מביקורת ואפילו איבה כלפי מבקרים. בין השאר אפשר לראות זאת בנטייה החדשה של טורי תגובה לטורי ביקורת, בעיתון 'הארץ'. נטייה שמציגה את היוצר כמי שמתקשה לקבל ביקורת בצורה פתוחה. כל פרופסיה רצינית – כולל אמנותית – מחייבת אפשרות וצורך להעביר ביקורת. בלעדי פתיחות לביקורת, תחום איננו פרופסיה אלא תחביב.

כמבקר פנו אלי לא מעט פעמים מי שפרסמו שירים או ספר (בהוצאה עצמית בדרך כלל) שלא קיבל הדים. לרוב פנו כדי לקבל חוות דעת או כדי שאכתוב על הספר. במרבית הפעמים שבהן נערתתי – משום שמצאתי בספר או בכותב די איכויות כדי לצפות לצמיחה של משורר משמעותי בהמשך – נתקלתי בהפתעה מצד הכותב לנוכח ביקורת שביטאתי על יצירתו. אך ביקורתיות זו היא הכרחית בעבור משורר המצפה לקחת חלק בשדה הציבורי של השירה, ולכן אותם משוררים שביקשו בדיוק את זה, זכו לפרסום ביקורת על יצירתם. אם לא היו מבקשים זאת, לא היה מקום לפרסם ביקורת על יצירתם, אשר גם אם היה בה ניצוץ של איכות, היתה חובבנית. (אגב, פרסום ספר בהוצאה עצמית או בהוצאה מבוססת איננו מדד האיכות.)

כהדגמה מעניינת לכוונתי, אציג על ביקורת-חובבים על סרטים (בארצות הברית), שהפכה לתחום ענקי ומרתק שכולל כתיבת ביקורות בכלוגים ובערוצי יוטיוב פופולריים, המוקדשים לכך. אחד הערוצים – Emergency awesome (כמותו יש עוד עשרות ומאות) – הוא ערוץ של צעיר בשם צ'רלי שניידר, המעלה מדי יום סרטונים על סרטים ותוכניות טלוויזיה ובהם הוא מדבר אל המצלמה. יש לו מעל שני מיליון מגויים והסרטונים זוכים למאות אלפי צפיות. אלו מקדישים זמן לסרטונים שכל תכליתם ביקורת תוכניות טלוויזיה וסרטים, ביניהם גם יוצרי קולנוע. למשל כריס המסורת' כוכב הסרט 'ת'ור: רגנרוק' סיפר כי בעקבות ביקורת באחד מאותם ערוצים הוא שינה לא מעט את האופן שבו גילם את דמותו של ת'ור.

לאנשי השירה קל להתעלם מדוגמאות אלו, משום שמדובר בקולנוע הוליוודי, והסרטים אינם רק יצירות אמנות אלא גם מוצרים בתעשייה מורכבת ומפותחת. אך לדעתי מדובר בהשראה מעניינת של מרחב ביקורתי משמעותי, שהוא עצמו מייצר שיח רחב סביב יצירות אמנות ותרבות. שיח שמתקיים מעט מאוד סביב השירה העברית – בין השאר בגלל האי בהירות שבין תפיסת השירה כתחביב – ולכן כזו שבלתי אפשרי לבקר, לבין השירה כפרופסיה ואז אפשר להעביר עליה ביקורת משום שמדובר בתוצר חברתי ותרבותי בעל משמעות לזולת. שיח ביקורתי מתקיים היום – במרשתת, בכתבי העת ובעיתון 'הארץ' – אך במידה מצומצמת למדי, ודאי ביחס לשיח הביקורתי והציבורי שהיה אפילו לפני עשור.

שדה השירה יכול להכיל את הסקאלה הרחבה שבין תחביב לפרופסיה. בנוסף, ממש כמו תחומים אחרים – בהם משחק, ספורט ושדות אמנות